

JAN DRAUS

ZYGMUNT KUKULSKI (1890-1944)

Dzieje pedagogiki w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, nie tylko jako dyscypliny naukowej, ale także kierunku kształcenia, związane są z osobą profesora Zygmunta Kukulskiego. Był on pierwszym profesorem i kierownikiem katedry pedagogiki i Instytutu Pedagogicznego, a następnie kierownikiem sekcji pedagogicznej KUL i zarazem nauczycielem i dyrektorem lubelskich szkół średnich oraz znanym organizatorem życia kulturalno-oświatowego i naukowego w Lublinie. Kukulski specjalizując się w historii wychowania stworzył w Lublinie ważny ośrodek, który obok lwowskiego (prof. Stanisław Łempicki), krakowskiego (prof. Stanisław Kot), warszawskiego (prof. Stefan Truchim, Helena Orsza-Radlińska, Bogdan Nawroczyński), poznańskiego (Stanisław Tync) i wileńskiego (Ludwik Janowski), zaznaczył swoją obecność na mapie naukowej II Rzeczypospolitej. Jego życie i działalność naukowa i oświatowa związane były z pedagogicznym środowiskiem lubelskim, zwłaszcza z KUL, któremu poświęcił najważniejszy okres swego życia (lata 1920-1939).

*

Zygmunt Bolesław Kukulski urodził się 2 maja 1890 r. w Jaśle jako syn Franciszka i Bronisławy z Dylągów. Lata dziecięce spędził w Bieczu¹. W 1901 r. rozpoczął naukę w Gimnazjum Klasycznym im. Króla Stanisława Leszczyńskiego w Jaśle, zakończoną maturą w 1909 r.² Po otrzymaniu świadectwa dojrzałości zapisał się na Wydział Prawa Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Ale po ukończeniu I roku prawa w 1910 r.

¹ Akta osobowe Zygmunta Kukulskiego, Arch. KUL, sygn. 26.

² Tamże, sygn. 26; J. K a s p r z y k, *Dzieje Państwowego Gimnazjum im. Króla S. Leszczyńskiego w Jaśle*, w: *Księga pamiątkowa 70-lecia Państwowego Gimnazjum im. Króla Stanisława Leszczyńskiego w Jaśle 1868-1938*, Jaśło 1938, s. 49.

przeniósł się na Wydział Filozoficzny i podjął studia polonistyczne uczęszczając na seminarium prof. Ignacego Chrzanowskiego³. W trakcie tych studiów coraz bardziej interesował się pedagogiką, a szczególnie historią oświaty i wychowania. Toteż równoległe z polonistyką zaczął studiować pedagogikę, uczęszczając na wykłady doc. Leona Kulczyńskiego (z pedagogiki) i doc. Antoniego Karbowiaka (z historii szkolnictwa)⁴. Warto wspomnieć, że w tym okresie w UJ nie było katedry pedagogiki, a wykłady i ćwiczenia z tego zakresu nie zawsze odbywały się systematycznie z powodu braku etatów⁵. Ten stan rzeczy wywoływał niezadowolenie profesorów szkół średnich, profesorów uniwersyteckich z Wydziału Filozoficznego UJ, którzy w sprawie utworzenia katedry pedagogiki podjęli odpowiednie uchwały jeszcze w 1875 r. i 1902 r., a także samych studentów chcących uzyskać przygotowanie pedagogiczne⁶. Wówczas Kukulski, student polonistyki o zainteresowaniach pedagogicznych, poznawszy dzieje wychowania, które traktował "nie jako dziedzinę oderwaną od życia, ale jako konieczną podstawę pogłębiania kultury pedagogicznej nauczycielstwa polskiego i istotny składnik przyszłej reformy wychowania w szkołach galicyjskich w duchu narodowym", założył w roku akademickim 1912/13 studenckie Koło Pedagogiczne UJ, którego został pierwszym prezesem⁷. Pełniąc zarazem funkcję prezesa Koła Polonistów UJ i stanowisko wiceprezesa ogólnoakademickiego Koła Wydawniczego, z ramienia którego redagował w tym czasie kwartalnik "Którzy idziemy", będący obrazem ruchu i dążeń naukowo-literackich krakowskiej młodzieży akademickiej, tuż przed wybuchem I wojny światowej, na łamach tego pisma (już w pierwszym numerze, w roku akademickim 1913/14) zamieścił odważny artykuł *W sprawie zwyczajnej katedry pedagogiki oraz katedry dziejów edukacji narodowej na Uniwersytecie Jagiellońskim*⁸. Ten głos młodego studenta polonistyki, Zygmunta Kukulskiego, w sprawie studiów pedagogicznych obrazujących stan nauk pedagogicznych nie tylko w UJ, ale także na innych uniwersytetach był "jak na owe czasy i na owe stosunki -można powiedzieć - rewelacją"⁹. Inicjatywa Kukulskiego niebawem wsparta została przez założone w 1913 r. w Krakowie Towarzystwo Instytutu Pedagogicznego, dążące do stworzenia odpowiednich zakładów do pracy naukowej w dziedzinie pedagogiki i zawodowego przygotowania kandydatów

³ Akta osobowe Zygmunta Kukulskiego, Arch. KUL, sygn. 26.

⁴ S. T y n c, *Zygmunt Kukulski*, "Pamiętnik Literacki", 36(1946), s. 235.

⁵ S. B a ś c i k, *Dzieje pedagogiki w Uniwersytecie Jagiellońskim*, w: *Studia z dziejów Wydziału Filozoficzno-Historycznego Uniwersytetu Jagiellońskiego*, red. Sylwiusz Mikucki, Kraków 1967, s. 413-414.

⁶ Leon Kulczyński jako profesor i dyrektor Gimnazjum św. Anny w Krakowie od 1895 r. przy tymże gimnazjum organizował jednoroczne kursy pedagogiczne dla kandydatów na nauczycieli szkół średnich (L. K u l c z y Ń s k i, *Praktyczny kurs szkolenia nauczycieli w szkołach średnich*, Lwów 1906, s. 3).

⁷ H. B a r y c z, *Zygmunt Kukulski (1890-1944)*, "Kwartalnik Historyczny", 53(1939-1945), s. 530.

⁸ "Którzy idziemy", 1913/14, nr 1, s. 117-132.

⁹ T y n c, dz. cyt., s. 235.

na nauczycieli szkół średnich, którego prezesem był prof. Władysław Heinrich¹⁰. Jakkolwiek te naciski społeczne nie osiągnęły w tym czasie celu, to jednak po odzyskaniu przez Polskę niepodległości uruchomiono przy Wydziale Filozoficznym UJ Studium Pedagogiczne (w 1921 r.). Stanisław Tync w swoim wspomnieniu o Kukulskim, z którym razem studiował polonistykę i pedagogikę, pisze: "nie chciałbym przesadzać zasług młodego Kukulskiego, ale mam wrażenie, że ten jego głos, który się odezwał w r. 1913, w splocie pobudek, które po pierwszej wojnie światowej postawiły studia pedagogiczne w polskich uniwersytetach nie najgorzej, choć może jeszcze niedostatecznie, nie był bez znaczenia i pewną rolę odegrał"¹¹.

Studia w UJ, które ukończył w 1914 r. pod kierunkiem prof. Ignacego Chrzanowskiego, rozbudziły zamiłowania Kukulskiego do dziejów pedagogiki, a w szczególności polskiego szkolnictwa. Tym zagadnieniom poświęcał uwagę i prowadził intensywne badania. W 1912 r. w wychodzącym w Warszawie miesięczniku "Wychowanie w Domu i w Szkole", opublikował rozprawę *Program naukowo-wychowawczy Hugona Kołłątaja*, opartą przede wszystkim na korespondencji Kołłątaja z Czackim w sprawie organizacji Liceum Krzemienieckiego. Był to debiut naukowy Kukulskiego. W rok później, w 1913 r., pojawiły się kolejne jego rozprawy: *Działalność pedagogiczna Tadeusza Czackiego*, *Mowa rabina poryckiego na śmierć T. Czackiego* oraz *Krasicki a Komisja Edukacji Narodowej*¹². Na podstawie pracy *Działalność pedagogiczna Tadeusza Czackiego* uzyskał Kukulski 14 grudnia 1917 r. doktorat z filozofii w UJ¹³. Należy podkreślić, że te zainteresowania naukowe i te ramy historyczne, które określały powyższe rozprawy, a więc okres polskiej pedagogiki lat 1773-1815, w latach późniejszych zostały przez Kukulskiego pogłębione, co zaowocowało dalszym bogatym dorobkiem naukowym. Poza te ramy historyczne Kukulski w swoich badaniach nie wyszedł.

W 1914 r., gdy Kukulski kończył studia uniwersyteckie i miał już za sobą pewien dorobek naukowy, z inicjatywy prof. Lucjana Zarzeckiego z Warszawy podjął współpracę z działem pedagogicznym *Wielkiej Encyklopedii Ilustrowanej*. Wcześniej, w trakcie studiów, z myślą o przyszłej pracy zawodowej ukończył dwuletni kurs gimnastyki dla nauczycieli tego przedmiotu w szkołach średnich (w latach 1911-1913) oraz odbył w roku

¹⁰ B a ś c i k, dz. cyt., s. 415.

¹¹ T y n c, dz. cyt., s. 235.

¹² Z. K u k u l s k i, *Działalność pedagogiczna Tadeusza Czackiego*, "Wychowanie w domu i w szkole", Warszawa 1913; t e n ż e, *Mowa rabina poryckiego na śmierć T. Czackiego w imieniu Żydów tego miasta*, "Pamiętnik Literacki", 12(1913); K u k u l s k i, *Krasicki a Komisja Edukacji Narodowej*, "Biblioteka Warszawska", 73(1913).

¹³ J. S t a r n a w s k i, *Zygmunt Kukulski*, w: *Polski słownik biograficzny*, t. XVI, 1971, s. 121.

akademickim 1913/14 praktykę nauczycielską w Gimnazjum św. Anny w Krakowie i zdał państwowy egzamin nauczycielski¹⁴.

Ukończenie studiów przez Kukulskiego zbiegło się z wybuchem I wojny światowej. Zmobilizowany do wojska austriackiego w stopniu porucznika rezerwy przez dwa lata walczył na froncie rosyjskim w 3 pułku cesarskich strzelców tyrolskich. 13 czerwca 1915 r., w dniu słynnej bitwy polskich legionistów pod Rokitną, w okolicy Zaleszczyk został ranny w nogę i dostał się do niewoli rosyjskiej, z której powrócił dopiero w styczniu 1917 r. jako inwalida wojenny¹⁵. Skierowany zaraz do szpitala wojskowego w Krakowie, gdzie poddał się kilkakrotnym operacjom nogi, pomimo bolesnych dolegliwości przygotowywał się do obrony doktoratu, zdając rygoroza. Gdy opuścił szpital w listopadzie 1918 r., podjął pracę w Ekspozyturze Rady Szkolnej Krajowej w Krakowie, prowadząc jednocześnie studia nad dziejami szkolnictwa i myśli pedagogicznej. W połowie stycznia 1919 r. poddał się kolejnej operacji nogi w szpitalu 9. Inwalidów Wojennych w Krakowie, gdzie przebywał do jesieni¹⁶. 28 kwietnia 1919 r., za namową i poręczeniem prof. Ignacego Chrzanowskiego, Kukulski złożył w Uniwersytecie Lubelskim (od 1928 r. Katolicki Uniwersytet Lubelski) podanie o powierzenie mu katedry pedagogiki i nadanie płatnej docentury¹⁷. Od tej pory działalność Kukulskiego związana była z Lublinem.

*

W momencie gdy Kukulski zdecydował się przenieść z Krakowa do Lublina, Uniwersytet Lubelski nie posiadał jeszcze katedry pedagogiki. Utworzono ją dopiero w 1920 r., z chwilą pozytywnego zaopiniowania przez senat uniwersytetu kandydatury Kukulskiego, któremu w październiku 1920 r. powierzono tę katedrę wraz ze stanowiskiem zastępcy profesora¹⁸. Wtedy to Kukulski po prawie 6-letniej przerwie reaktywował swój warsztat naukowy, a także rozwinął działalność dydaktyczną i społeczną, zarówno w uniwersytecie, jak i w środowisku lubelskim. W ciągu 3 lat opublikował kilka znaczących rozpraw, m.in.: *Nauka o wychowaniu a teoria wychowania* ("Ruch Pedagogiczny", [Kraków] 1920), *Postulaty nowoczesnego wychowania* ("Ognisko Nauczycielskie", [Lublin] 1922), *Wybór zawodu w świetle uzdolnienia i wydajności pracy* ("Ognisko Nauczycielskie" [Lublin] 1922) oraz wydał i wstępem opatrzył *Pierwiastkowe*

¹⁴ Akta osobowe Zygmunta Kukulskiego, Arch. KUL, sygn. 26.

¹⁵ Tamże, sygn. 26; K. J u s z c z a k o w s k i, *Zygmunt Bolesław Kukulski*, w: *Prywatne Męskie Gimnazjum imienia Stefana Batorego ("Szkoła Lubelska") w XXX-lecie 1906-1936*, Lublin 1936, s. 312.

¹⁶ Akta osobowe Zygmunta Kukulskiego, Arch. KUL, sygn. 26.

¹⁷ Tamże, sygn. 26.

¹⁸ Tamże, sygn. 26.

przepisy pedagogiczne Komisji Edukacji Narodowej z lat 1773-1776 (Lublin 1923). Ponadto napisał: *Obrady zgromadzeń akademickich Wydziału Małopolskiego w Lublinie w r. 1790* (w: *Epoka wielkiej reformy*, red. Stanisław Łempicki, Lwów 1923) i *Główne momenty myśli i badań pedagogicznych*. ("Biblioteka Uniwersytetu Lubelskiego", [Lublin] 1923). Ta ostatnia praca utorowała Kukulskiemu drogę do habilitacji w zakresie pedagogiki, którą z inicjatywy prof. Kazimierza Twardowskiego przeprowadził 24 czerwca 1925 r. w Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie¹⁹. W dwa dni później Rada Wydziału Nauk Humanistycznych Uniwersytetu Lubelskiego wystąpiła z wnioskiem o profesurę nadzwyczajną, zatwierdzoną przez Senat Uniwersytetu Lubelskiego 30 października 1925 r.²⁰ Po uzyskaniu profesury nadzwyczajnej Kukulski od października 1925 r. dojeżdżał na Uniwersytet Jana Kazimierza we Lwowie, gdzie uzyskał stanowisko docenta i wykładał historię wychowania²¹. W latach 1927-1930 pełnił funkcję dziekana Wydziału Nauk Humanistycznych KUL. Pod koniec kadencji dziekańskiej, 27 kwietnia 1928 r., Rada Wydziału Humanistycznego wystąpiła do Senatu KUL z wnioskiem o profesurę zwyczajną, która nadana została Kukulskiemu 4 maja tegoż roku²².

Pomimo różnych obowiązków administracyjnych Kukulski nie zaniedbywał pracy naukowej. Na lata 1925-1939 przypada najintensywniejszy okres jego twórczości. Opracował i wydał *Pisma pedagogiczne Stanisława Staszica* (Lublin 1928), *Źródła do dziejów wychowania i szkolnictwa w Polsce z doby Izby Edukacji Publicznej 1807-1812* (Lublin 1931), *Pestalozzi na początku XIX stulecia* (Lublin 1929), *Elementarz dla szkół parafialnych narodowych* (Biblioteka Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin 1930), książkę zbiorową poświęconą Staszicowi w stulecie jego zgonu pt. *Stanisław Staszic* (Lublin 1928) oraz zredagował książkę *Prywatne Męskie Gimnazjum im. Stefana Batorego ("Szkoła Lubelska") w XXX-lecie (1906-1936)* (Lublin 1936). Ponadto opublikował szereg rozpraw: *Lata szkolne Staszica*, w księdze pamiątkowej poświęconej Ignacemu Chrzanowskiemu (Lublin 1926), *Szkoły lubelskie. Doba Komisji Edukacyjnej 1777-1794 (Pamiętnik zjazdu b. wychowawców szkół lubelskich*, Lublin 1926), *Raport Szulca z roku 1810 o metodzie Pestalozziego--Zellerskiej* ("Minerwa Polska", [Lwów] 1927, nr 1), *Jan Henryk Pestalozzi ("Przyjaciel Szkoły"*, [Poznań] 1927, nr 2), *Projekt utworzenia katedry prawa w Lublinie za czasów Komisji Edukacji Narodowej* ("Pamiętnik Lubelski", T. 3, 1938), *Pierwsze popisy publiczne w Szkole Wydziałowej Lubelskiej za czasów Komisji Edukacji Narodowej* (w: *Księga pamiątkowa ku czci biskupa Fulmana*, Lublin 1939), *Pierwsi nauczyciele*

¹⁹ S t a r n a w s k i, dz. cyt., s. 121.

²⁰ Akta osobowe Zygmunta Kukulskiego, Arch. KUL, sygn. 26.

²¹ Tamże, sygn. 26.

²² Tamże, sygn. 26.

świeccy w Szkole Wydziałowej Lubelskiej w dobie KEN (Lublin 1939) - książkę tę dedykował gimnazjum w Jaśle, którego był uczniem, *Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Lublinie na tle epoki 1818-1830* ("Pamiętnik Lubelski", T. 3, 1938). Oprócz tego napisał przedmowy do 2 książek: ks. E. Ptaszyńskiego *Poglądy Staszica na wychowanie* (Lublin 1926) i A. Wolskiej *Zarys wychowania moralnego i obywatelskiego* (Warszawa 1927). Przygotował też obszerną 2-tomową monografię słynnych szkół lubelskich *Ateny Lubelskie*, część I: *Szkoła Wojewódzka Lubelska 1774-1780*, część II: *Szkoła Wydziałowa Lubelska 1780-1794*. Ukazać się one miały jako dziewiąty tom "Prac Komisji Historycznej Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Lublinie" w 1939 r. Niestety, wybuch wojny uniemożliwił wydanie tej monografii²³. Ponadto Kukulski był autorem kilku recenzji. Jego dorobek naukowy, wydawniczy i redaktorski zapewnił mu trwałą pozycję w dziedzinie historiografii z zakresu pedagogiki i historii szkolnictwa dwudziestolecia międzywojennego. Tync charakteryzując krąg prac i zasług Kukulskiego napisał: "nie był to zapewne uczony wysokiego lotu, nie dokonywał sensacyjnych «odkryć» naukowych, nie tworzył nowych metod badawczych, nie miał w sobie gorączki «nowości», nie rzucał się na coraz to nowy teren naukowych poszukiwań, nie tworzył wielkich syntez, nie olśniewał niezwykłą erudycją. Ale posiadał tę cechę, która stosunkowo rzadko występuje u polskich uczonych: miał zdolność samoograniczania się, a to podobno «in der Beschränkung zeigt sich erst der Meister»"²⁴.

Druga strona pracy naukowej Kukulskiego w KUL związana była z działalnością dydaktyczną i wychowawczą. Obejmując 1 października 1920 r. katedrę pedagogiki rozpoczął wykłady nie tylko z historii wychowania, ale również z pedagogiki i dydaktyki²⁵. Obok Kukulskiego wykłady zlecone z pedagogiki i psychologii wychowawczej w latach 1920-1923 prowadził dr Zygmunt Mysłakowski, ówczesny dyrektor Państwowego Seminarium Nauczycielskiego w Lublinie. Po odejściu Mysłakowskiego na katedrę pedagogiki w UJ wykłady te prowadził dr Tadeusz Strumiłło (jako zastępca profesora). Następnie psychologię wykładał ks. Józef Pastuszka²⁶. Należy podkreślić, że w tym czasie wykłady i ćwiczenia z dyscyplin pedagogicznych odbywały się prawie na wszystkich wydziałach uniwersytetu i przeznaczone były zwłaszcza dla tych studentów, którzy pragnęli podjąć po studiach pracę w szkolnictwie. Toteż Kukulski, poza

²³ B a r y c z, *Rozwój historii oświaty, wychowania i kultury w Polsce*, Kraków 1949, s. 36.

²⁴ T y n c, dz. cyt., s. 239.

²⁵ S. K u n o w s k i, *Rozwój nauk pedagogicznych na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim*, w: *Księga Jubileuszowa 50-lecia Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego* (dalej: *Księga Jubileuszowa*), Lublin 1969, s. 243.

²⁶ "Głos Lubelski", 21 VI 1921, s. 4.

Wydziałem Humanistycznym, wykładał pedagogikę i historię wychowania na Wydziale Prawa Kanonicznego i Nauk Moralnych w latach 1920-1923 oraz na Wydziale Teologicznym w latach 1920-1933²⁷.

W 1920 r., oprócz katedry pedagogiki, utworzony został Instytut Pedagogiczny. Celem tego instytutu było "zawodowo-pedagogiczne przygotowanie przyszłych nauczycieli szkół średnich obejmujące teoretyczne studium nauk pedagogicznych, techniki nauczania oraz zaznajomienie studentów z praktyką zawodową"²⁸. Dyrektorem instytutu został Kukulski. Od tego momentu rozpoczęły się regularne studia doksztalające pedagogicznie, trwające - podobnie jak na innych grupach (sekcjach - kierunek studiów) - 4 lata. Studia te zazwyczaj podejmowali studenci III i IV roku różnych kierunków z Wydziału Nauk Humanistycznych i Wydziału Teologicznego (przyszli katecheci), a także absolwenci gimnazjów w charakterze hospitantów. Kukulski wykładał wówczas pedagogikę, dydaktykę i historię wychowania. Ponadto w instytucie tym wykładali: Tadeusz Strumiłło (psychologię do 1926 r.), prof. Ignacy Czuma (ustrój i organizację administracji szkolnej oraz naukę obywatelską), ks. prof. Antoni Szymański (etykę), ks. prof. Stanisław Domińczak (logikę i metodologię), dr Bogdan Rutkiewicz (psychologię), prof. Stefan Glaser (naukę moralną), prof. Henryk Jakubanis (logikę), ks. prof. Jacek Woroniecki (naukę o charakterze: historia i teoria), ks. prof. Cezary Pęcherski (naukę dykcji), dr Klemens Sokal (higienę szkolną), aktor Stanisław Dąbrowski (ćwiczenia z dykcji), dr Marcin Dragan (metodykę nauczania historii), dr Henryk Gaertner (metodykę nauczania języka polskiego), mgr Marian Paciorkiewicz (metodykę nauczania języka francuskiego), ks. prof. Jacek Woroniecki (metodykę nauczania religii), prof. Leon Białkowski (programy nauczania historii), dr Teofil Adam Koziara, wizytator szkół lubelskich (organizację szkolnictwa w Polsce) oraz mgr Jan Piechota, nauczyciel wychowania fizycznego w Państwowym Seminarium Męskim w Lublinie (zajęcia z zakresu gier i zabaw ruchowych)²⁹. Instytut Pedagogiczny przy Wydziale Nauk Humanistycznych zlikwidowany został w 1931 r.³⁰

Zanim nastąpiła likwidacja Instytutu Pedagogicznego, w roku akademickim 1929/30 zainaugurowała działalność na Wydziale Nauk Humanistycznych grupa pedagogiczna (sekcja). Rozporządzeniem Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z dnia 10 listopada 1933 r. grupa ta, podobnie jak pozostałe grupy na tymże wydziale,

²⁷ A. S t a n o w s k i, *Spis wykładowców 1918-1939*, w: *Księga Jubileuszowa*, s. 105, 109, 115.

²⁸ *Spis wykładów i wykaz instytucji uniwersyteckich. Półrocze zimowe 1920/21*, Lublin 1920, s. 33.

²⁹ *Spis wykładów i wykaz instytucji uniwersyteckich (za lata 1920-1931)*, Lublin 1920-1931, passim.

³⁰ A. W o j t k o w s k i, *Katolicki Uniwersytet Lubelski 1918-1944*, w: *Księga Jubileuszowa*, s. 75; Z. S u ł o w s k i, Cz. B l o c h, *Kronika Wydziału Nauk Humanistycznych 1944-1968*, w: *Księga Jubileuszowa*, s. 222.

otrzymała prawo wydawania dyplomów magistra filozofii w zakresie pedagogiki³¹. Kierownikiem grupy pedagogiki aż do wybuchu II wojny światowej był Kukulski, prowadzący zarazem wykłady z podstawowych nauk pedagogicznych, m.in. z pedagogiki, dydaktyki i historii wychowania oraz psychologii wychowawczej. Pozostałe zajęcia prowadzili: dr Bogdan Rutkiewicz (z psychologii ogólnej do 1933 r., później z psychologii eksperymentalnej), ks. prof. Józef Pastuszka (z psychologii ogólnej od 1934 r.), dr Czesław Martyniak (z socjologii od 1930 r.), prof. Ignacy Czuma (z socjologii w roku akademickim 1929/30), ks. prof. Antoni Szymański (z etyki), prof. Henryk Jakubanis (z historii filozofii i logiki). Wykładana była także metodyka nauczania i organizacja szkolnictwa³². Od roku akademickiego 1937/38 przy katedrze pedagogiki ćwiczenia i proseminaria z nauk pedagogicznych prowadził mgr Stefan Kunowski, zatrudniony w charakterze asystenta prof. Kukulskiego. Należy wspomnieć, że w 1931 r. studenci sekcji pedagogiki założyli Koło Pedagogiczne, którego kuratorem do 1939 r. był Zygmunt Kukulski³³.

Charakteryzując działalność Kukulskiego w KUL nie wolno pominąć licznych funkcji, które pełnił. Był członkiem założycielem Towarzystwa Naukowego KUL (zawiązanego formalnie 8 czerwca 1934 r.), członkiem honorowym Stowarzyszenia "Bratnia Pomoc" Studentów KUL, wiceprezesem Wojewódzkiego Komitetu Pomocy Młodzieży Akademickiej, członkiem Lubelskiego Komitetu Wojewódzkiego Towarzystwa Przyjaciół Młodzieży Akademickiej³⁴. Ponadto był członkiem Komisji dla Dziejów Oświaty i Szkolnictwa w Polsce, powstałej w 1929 r. z inicjatywy prof. Stanisława Kota przy Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie, oraz członkiem Komisji Historycznej Naukowego Towarzystwa Pedagogicznego³⁵.

W 1938 r. Kukulski wraz z delegacją KUL wziął udział w uroczystościach kanonizacji św. Andrzeja Boboli (17 kwietnia) w Rzymie. Natomiast w okresie wakacji 1939 r. przebywał na światowej wystawie w Chicago. Kiedy wracał do kraju, wybuchła II wojna światowa, toteż Kukulski schronił się w Anglii³⁶.

*

Działalność pedagogiczna Kukulskiego z chwilą jego przybycia do Lublina jesienią 1920 r. nie zamykała się tylko w obrębie uniwersytetu. Wraz z objęciem posady zastępcy profesora w uniwersytecie podjął równocześnie pracę w charakterze profesora

³¹ W o j t k o w s k i, dz. cyt., s. 69, 75.

³² K u n o w s k i, dz. cyt., s. 243.

³³ Akta osobowe Zygmunta Kukulskiego, Arch. KUL, sygn. 26.

³⁴ J u s z c z a k o w s k i, dz. cyt., s. 313.

³⁵ "Rocznik Polskiej Akademii Umiejętności za rok 1937-1938", 1939, s. LXVII.

³⁶ J. D o b r z a ń s k i, *Wspomnienie o Zygmuncie Kukulskim*, "Roczniki Humanistyczne" 2-3(1950-1951), s. 364.

gimnazjalnego w Państwowym Gimnazjum im. Stanisława Staszica w Lublinie, gdzie uczył literatury polskiej i historii. Ta praca przysparzała mu wiele satysfakcji. Jako wymagający profesor był w stosunku do uczniów i grona pedagogicznego wyrozumiały i życzliwy. Jak wspomina Jan Dobrzański, również nauczyciel tegoż gimnazjum, "uczniowie szanowali i cenili swego profesora. Zdawali sobie sprawę, że pod maską surowości kryje się u niego wrażliwość na ich potrzeby i niedolę materialną"³⁷. Natomiast nauczyciele, wobec których był "zawsze opanowany i równy w postępowaniu", cenili Kukulskiego za "benedyktyńską pracowitość"³⁸. Ta cecha pracowitości Kukulskiego przejawiała się nie tylko w twórczości naukowej, pracy z młodzieżą, ale także w działalności społecznej i organizacyjnej. Już w 1922 r., wobec przypadającej na rok 1923 150 rocznicy powstania Komisji Edukacji Narodowej i śmierci ks. Stanisława Konarskiego, z inicjatywy Kukulskiego powołany został w Lublinie Komitet Obchodów 150 Rocznicy Ustanowienia Komisji Edukacji Narodowej i Zgonu ks. Stanisława Konarskiego, którego został prezesem³⁹. Z tej okazji ogłosił Kukulski szereg wspomnianych już rozpraw naukowych z problematyki Komisji Edukacji Narodowej, ale również przez cały r. 1923 na łamach "Głosu Lubelskiego" popularyzował osiągnięcia KEN i ks. Konarskiego, przypominał sylwetki działaczy KEN i ich dzieła pod wspólnym tytułem: *Myśli o wychowaniu*⁴⁰. Natomiast 14 października 1923 r., w 150 rocznicę ustanowienia KEN, staraniem Kukulskiego ukazał się zredagowany przez niego specjalny okolicznościowy numer "Głosu Lubelskiego" w całości poświęcony wielkiemu dziełu KEN i ks. Konarskiego. Na łamach tego numeru Kukulski ogłosił 3 artykuły: artykuł programowy *Ku uczczeniu 150 rocznicy ustanowienia Komisji Edukacji Narodowej i zgonu ks. Stanisława Konarskiego, Komisja Edukacji Narodowej i Projekt utworzenia katedry prawa w Lublinie w dobie Komisji Edukacyjnej* (ten ostatni artykuł w wersji naukowej został ogłoszony w "Pamiętniku Lubelskim", T. 3, 1938)⁴¹.

Jako nauczyciel Gimnazjum im. Staszica nie zapomniał także o patronie tej szkoły. W 1924 r., w 100 rocznicę śmierci ks. Stanisława Staszica, z inicjatywy Kukulskiego powołano w Lublinie Komitet Obchodu 100 Rocznicy Zgonu Stanisława Staszica, którego także został prezesem⁴². Trwałym osiągnięciem tego komitetu i Kukulskiego osobiście była książka: *Stanisław Staszic* (Lublin 1926) zawierająca bogaty zbiór rozpraw,

³⁷ Tamże, s. 359.

³⁸ Tamże, s. 359.

³⁹ J u s z c z a k o w s k i, dz. cyt., s. 313.

⁴⁰ "Głos Lubelski", 1923.

⁴¹ "Głos Lubelski", 14 X 1923, nr 293.

⁴² S t a r n a w s k i, dz. cyt., s. 121.

materiałów i dokumentów z życia i działalności Staszica. Kukulski zamieścił w niej 2 rozprawy: *Udział Staszica w pracach Izby Edukacyjnej 1807-1812* i *Trzy dokumenty z życia Staszica*.

Ta niezwykle aktywność Kukulskiego zaowocowała jeszcze w postaci dwóch kolejnych przedsięwzięć. W 1929 r. zawiązał Komitet Budowy Pomnika Jana Kochanowskiego w Lublinie. Jako prezes tego komitetu, 27 września 1930 r., w 4-setną rocznicę urodzin Kochanowskiego, doprowadził do odsłonięcia jego pomnika przed Trybunałem Lubelskim, w którym Kochanowski zmarł⁴³. Wcześniej natomiast Kukulski wspólnie z prof. Julianem Krzyżanowskim i prof. Ludwikiem Kamykowskim założyli, a raczej reaktywowali, 16 stycznia 1927 r. Towarzystwo Przyjaciół Nauk w Lublinie (istniało w latach 1818-1830). Prezesem Towarzystwa do wybuchu II wojny światowej był Kukulski. Dzięki jego żywotnej i twórczej działalności towarzystwo to odegrało ogromną rolę w środowisku naukowym i literackim Lublina. Do 1939 r. skupiało 202 członków i funkcjonowały następujące komisje: historyczna, filozoficzna, przyrodnicza, regionalistyczna, historii sztuki i etnografii oraz filologiczna, przy której działały dwa koła polonistów: w Lublinie (im. Antoniego Abramowicza) i w Siedlcach (Podlaskie Koło Polonistów)⁴⁴. Ponadto towarzystwo prowadziło działalność wydawniczą. Do wybuchu II wojny światowej nakładem towarzystwa wydano: "Pamiętnik Lubelski" (3 tomy), "Biblioteka Lubelska" (5 tomów), "Region Lubelski" (2 tomy) oraz 4 prace nakładem Magistratu Miasta Lublina pod kierunkiem naukowym TPN⁴⁵.

"Jest to plon naukowy i wydawniczy świetny, jak na 12 lat istnienia Towarzystwa, to równocześnie świetny liść w wieńcu zasług organizacyjno-naukowych Zygmunta Kukulskiego"... "Twórczość naukowa czy literacka na gruncie lubelskim - nie uchybiając całemu szeregowi dzielnych lubelskich twórców na polu nauki i literatury - skupia się około Kukulskiego, lub przynajmniej o niego się ociera. Jest duszą różnych inicjatyw, jest ruchliwym i rzetelnym kierownikiem różnych naukowych przedsięwzięć" - wspomina Stanisław Tync⁴⁶.

Niezależnie od prezesury TPN w Lublinie w tym okresie Kukulski był także aktywnym działaczem lubelskiego koła Towarzystwa Nauczycieli Szkół Wyższych (TNSW) i Lubelskiego Związku Pracy Kulturalnej, gdzie początkowo pełnił funkcję

⁴³ Tamże, s. 121.

⁴⁴ D o b r z a ń s k i, dz. cyt., s. 364; R. B e n d e r, *Ruch naukowy w Lubelskiem w XIX wieku*, "Summarium". Sprawozdania Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, 2(22)1973, cz. 2, s. 34-36.

⁴⁵ Tamże, s. 35.

⁴⁶ T y n c, dz. cyt., s. 237, 239.

skarbnika, a później wiceprezesa (1929 r.). Z jego to inicjatywy wybudowano w Lublinie Dom Pracy Kulturalnej⁴⁷.

W roku szkolnym 1929/30, po odejściu Kazimierza Tułodzieckiego, funkcję dyrektora Gimnazjum im. Staszica objął Kukulski. Mając wówczas większe możliwości działania w tym gimnazjum podjął próby realizacji swoich koncepcji wychowawczych, opartych na własnym dotychczasowym doświadczeniu i znajomości współczesnych prądów pedagogicznych. Ale po roku dyrektorowania, kiedy nastąpiły ciężkie lata dla nauczycielstwa lubelskiego, "kiedy to bezmyślnie usuwano ze szkół wybitniejsze a niewygodne jednostki lub przenoszono je do innych miejsc bez istotnych przyczyn, pozbawiono Kukulskiego stanowiska"⁴⁸. Nie zrezygnował on jednak z pracy nauczycielskiej i jeszcze przez rok uczył literatury polskiej w tym gimnazjum. Ponadto nadal prowadził wykłady z psychologii i pedagogiki na Państwowym Wyższym Kursie Nauczycielskim w Lublinie (w roku szkolnym 1926/27 i 1929/30, a wcześniej także w Państwowym Pedagogium w Lublinie (w roku szkolnym 1928/29), gdzie uczył logiki, psychologii i historii wychowania⁴⁹.

Nowy rozdział w pracy pedagogicznej Kukulskiego otworzył rok szkolny 1931/32. Wówczas powołany został na stanowisko dyrektora w "Szkołe Lubelskiej", która od 1 września 1934 roku nosiła nazwę: Prywatna Męska Szkoła Średnia Ogólnokształcąca im. Stefana Batorego w Lublinie, zaś od 4 stycznia 1935 r.: Prywatne Męskie Gimnazjum im. Stefana Batorego w Lublinie⁵⁰. Po objęciu przez niego funkcji dyrektora, którą pełnił do 1939 r., przeprowadził reorganizację tegoż gimnazjum pod względem programowym i wychowawczym, wprowadzając szereg innowacji pedagogicznych. M.in. pracę wychowawczą w 4 najmłodszych klasach gimnazjalnych oparł na systemie harcerskim, a także wprowadził tzw. tygodnie rodziców, w czasie których rodzice uczniów mogli przebywać na lekcjach w szkole, brać udział w zebraniach młodzieży, zbiórkach harcerskich itp.⁵¹ Należy podkreślić, że od momentu przejęcia funkcji dyrektora przez Kukulskiego gimnazjum to należało do najlepszych szkół w Lubelskim Okręgu Szkolnym. Ponadto związane było ściśle z KUL, pełniąc niejako rolę "szkoły ćwiczeń" dla studentów. Z okazji 30-lecia tego zakładu z inicjatywy Kukulskiego i pod jego redakcją wydano księgę jubileuszową *Prywatne Męskie Gimnazjum im. Stefana Batorego ("Szkoła Lubelska") w XXX-lecie* (Lublin 1906-1936). W tym czasie powołano do życia Koło

⁴⁷ Akta osobowe Zygmunta Kukulskiego, Arch. KUL, sygn. 26; J u s z c z a k o w s k i, dz. cyt., s. 313.

⁴⁸ D o b r z a ń s k i, dz. cyt., s. 359.

⁴⁹ J u s z c z a k o w s k i, dz. cyt., s. 313.

⁵⁰ W. G o d z i s z e w s k i, K. J u s z c z a k o w s k i, *Historia zakładu (1906-1936)*, w: *Prywatne Męskie*, s. 31, 42.

⁵¹ Szczegółowy opis rozwiązań pedagogicznych Kukulskiego zastosowanych w tymże gimnazjum w: *Prywatne Męskie*, s. 31-40, 93-98.

Byłych Wychowanków "Szkoły Lubelskiej", którego honorowym członkiem został Kukulski⁵².

*

Lata II wojny światowej (1939-1945) stanowiły trzeci a zarazem ostatni okres życia i działalności Kukulskiego. Wybuch wojny zastał go w drodze powrotnej ze Stanów Zjednoczonych do Polski, co spowodowało, że Kukulski zatrzymał się w Londynie, licząc, że niebawem będzie mógł powrócić do kraju. Kiedy wojna przedłużała się, na początku 1940 r. nawiązał listowny kontakt z prof. Stanisławem Kotem w Paryżu, pełniącym wówczas funkcję wicepremiera w rządzie RP w Paryżu. Przyczyną napisania tego listu do prof. Kota było zainteresowanie Kukulskiego Uniwersytetem Polskim za Granicą w Paryżu (powołanym z inicjatywy prof. Oskara Haleckiego 1 grudnia 1939 r.) oraz brak środków na utrzymanie⁵³. Jakkolwiek nie znane są żadne inne szczegóły z życia i działalności Kukulskiego do lipca 1940 r., to jednak fakt pobierania przez niego stypendium z Funduszu Kultury Narodowej, działającego od października 1939 r. przy Prezydium Rady Ministrów RP, którym zarządzał prof. Kazimierz Wodzicki, świadczyć może o interwencji w jego sprawie prof. Kota⁵⁴. W lipcu 1940 r., z chwilą ewakuacji polskich naczelnych władz do Londynu, Kukulski podjął współpracę z utworzonym w sierpniu 1940 r. Urzędem Generała Broni Józefa Hallera, zajmującym się sprawami oświaty polskiej na obczyźnie. Jako stypendysta Funduszu Kultury Narodowej (stypendium to pobierał przez cały czas pobytu na obczyźnie) z inicjatywy Urzędu gen. Hallera i kierownika Funduszu Kultury Narodowej doc. Jana Hulewicza (funkcję tę objął po prof. Wodzickim w lipcu 1940 r.) przygotował rozprawę nt. szkolnictwa w Wielkiej Brytanii, opublikowaną w 1941 r. (*Tak zwane Public Schools w Wielkiej Brytanii*) jako pierwszy zeszyt wydawnictwa Urzędu Oświaty i Spraw Szkolnych (utworzonego 1 maja 1941 r.) - "Nauka i Wychowanie"⁵⁵.

Z chwilą unormowania pracy polskich szkół średnich i powszechnych w Wielkiej Brytanii gen. Haller 6 marca 1941 r. zorganizował w Perth w Szkocji zjazd polskich nauczycieli. Na zjeździe tym podjęto szereg uchwał, m.in. o konieczności doksztalcania

⁵² J u s z c z a k o w s k i, dz. cyt., s. 313.

⁵³ Profesorowie polscy przebywający w czasie II wojny światowej za granicą, Archiwum prof. Stanisława Kota, Archiwum Zakładu Ruchu Ludowego w Warszawie, sygn. 157.

⁵⁴ Księga kasowa Funduszu Kultury Narodowej, Akta Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (dalej: Akta MWRiOP), Archiwum Instytutu Polskiego i Muzeum im. gen. W. Sikorskiego w Londynie (dalej: AIPiMS), sygn. A-19(II)33.

⁵⁵ Sprawozdanie z działalności Urzędu Oświaty i Spraw Szkolnych za rok 1941, Akta Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, AIPiMS, sygn. A-19(I)9; T. S u l i m i r s k i, *Studium pedagogiczne w Edynburgu (1943-1946)*, "Nauka Polska na Obczyźnie 1939-1960", [Londyn] 1955, z. 1, s. 52.

nauczycieli, a ponadto powołano do życia Zrzeszenie Nauczycieli Polaków w Wielkiej Brytanii. Jednym z aktywnych uczestników tego zjazdu był Kukulski, który wygłosił referat *W jaki sposób nauczyciele polscy mogą i powinni korzystać ze szkół brytyjskich*⁵⁶. Wszedł on także w skład zarządu Zrzeszenia Nauczycieli Polaków w Wielkiej Brytanii⁵⁷. Warto podkreślić, że zrzeszenie to, z pomocą Urzędu Oświaty i Spraw Szkolnych, a od lipca 1943 r. Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, organizowało kursy dla nauczycieli polskich celem podnoszenia ich kwalifikacji pedagogicznych⁵⁸. Na bazie tych kursów nauczycielskich, kierowanych przez dra Jana Konopnickiego, w okresie od 20 października 1942 r. do 20 lutego 1943 r. zorganizowano w Edynburgu, przy współpracy Moray House Training College for Teachers, specjalny kurs pedagogiczny wprowadzający do studiów uniwersyteckich na wydziałach pedagogiki i psychologii. W ramach tego kursu historię wychowania wykładał Kukulski wraz z prof. Sir G. Thomsonem, dyrektorem Moray House Training College for Teachers i wykładowcą Uniwersytetu Edynburskiego. Po zorganizowaniu 1 października 1943 r. Studium Pedagogicznego na Wydziale Faculty of Arts (przy departamentach pedagogiki i psychologii) Uniwersytetu Edynburskiego Kukulski, do momentu nagłej śmierci w dniu 4 grudnia 1944 r. w Peebles⁵⁹, był wykładowcą historii wychowania⁶⁰.

Kukulski jako profesor pedagogiki KUL, na zlecenie polskich władz oświatowych, w dniach 4 i 5 stycznia 1941 r. uczestniczył w Konferencji Pedagogów Krajo-
Sprzymierzonych w Oxfordzie, zorganizowanej przez Council for Education in World Citizenship. Na tej konferencji delegacja polska, której przewodniczył dr Marian Jedlicki z Urzędu Oświaty i Spraw Szkolnych, nawiązała współpracę z delegacją pedagogów czechosłowackich. W ramach tej współpracy polsko-czechosłowackiej Kukulski opublikował artykuł *The Educational Genius of Comenius* w wydawanym w Londynie przez środowisko pedagogów czechosłowackich piśmie "The Spirit of Czechoslovakia" (vol. II, No 9-10, London 1941)⁶¹.

⁵⁶ Sprawozdanie Urzędu Ministra Generała Broni Józefa Hallera za czas od 15 VII 1940 do 15 III 1941, Akta MWRiOP, AIPiMS, sygn. A-19(I)7.

⁵⁷ T. R a d z i k, *Szkolnictwo polskie w Wielkiej Brytanii w latach II wojny światowej*, Lublin 1986, s. 46.

⁵⁸ Szczegóły w: J. K o n o p n i c k i, *Studium pedagogiczne w Edynburgu w latach 1943-1946*, w: *Przeszłość przyszłości. Księga ofiarowana Bogdanowi Suchodolskiemu*, Warszawa 1975, s. 206-208; R a d z i k, dz. cyt., s. 46-50, 73-77.

⁵⁹ W wielu publikacjach jest różnie podawana data śmierci Z. Kukulskiego. Datą właściwą jest 4 XII 1944 r., podana przez Jerzego Starnawskiego (dz. cyt., s. 122) oraz w liście strat pracowników nauki w: *Straty kultury polskiej 1939-1941*, red. A. Ordega (Jan Hulewicz) i T. Terlecki, Glasgow 1945, t. II, s. 529.

⁶⁰ J. D r a u s, R. T e r l e c k i, *Polskie szkoły wyższe i instytucje naukowe na emigracji 1939-1945*, Wrocław 1984, s. 34.

⁶¹ Sprawozdanie z działalności Urzędu Oświaty i Spraw Szkolnych za rok 1941, Akta MWRiOP, AIPiMS, sygn. A-19 I-9; D o b r z a n s k i, dz. cyt., s. 364.

Kukulski był również członkiem Zrzeszenia Profesorów i Docentów Polskich Szkół Akademickich w Wielkiej Brytanii (zawiązanego 26 lipca 1940 r.) oraz współpracował z wydawanym przez to zrzeszenie pismem "Polish Science and Learning", redagowanym wspólnie przez naukowców polskich i brytyjskich⁶². W 1944 r. w piśmie tym, w numerze grudniowym poświęconym dziejom oświaty i nauki, opublikował artykuł *The Epoch of Great School Reforms in Poland 1773-1794*⁶³. Była to ostatnia publikacja Kukulskiego. W rękopisie pozostawił dwie inne prace, które nie doczekały się publikacji: *Kształcenie nauczycieli i przyszłość szkoły* oraz *Nauczyciel angielski i jego kształcenie na tle doby obecnej*⁶⁴.

Kukulski za swą działalność naukową i oświatową odznaczony był Złotym Krzyżem Zasługi i Srebrnym Wawrzynem Polskiej Akademii Literatury⁶⁵.

ZYGMUNT KUKULSKI (1890-1944)

Z u s a m m e n f a s s u n g

Der Artikel präsentiert die Biographie von Zygmunt Kukulski, einem Professor der Katholischen Universität Lublin (von 1920 bis 1939). Er war der Gründer des Lehrstuhls für Pädagogik und des Pädagogischen Instituts und danach Leiter der Sektion Pädagogik der KUL. Gleichzeitig war er viele Jahre lang Gymnasiallehrer am Staatlichen Stanislaw-Staszic-Gymnasium in Lublin (von 1920 bis 1929) und danach Direktor dieses Gymnasiums (von 1930 bis 1931). 1931 wurde er zum Direktor der Privaten Allgemeinbildenden Stefan-Batory-Mittelschule für die männliche Jugend in Lublin ernannt, die 1935 zum Männlichen Stefan-Batory-Privatgymnasium umgestaltet wurde. Dieses Gymnasium war eine Schule der Übungen für die Studenten der KUL. Ausserdem

⁶² T. G r o d y ń s k i, *Zrzeszenie Profesorów i Docentów Polskich Szkół Akademickich w Wielkiej Brytanii (1940-1956)*, "Nauka Polska na Obczyźnie 1940-1960", [Londyn] 1961, z. 3, s. 81-83.

⁶³ "Polish Science and Learning", 1944, nr 5, s. 36-43.

⁶⁴ B a r y c z, *Zygmunt Kukulski*, s. 532; D o b r z a ń s k i, dz. cyt., s. 365.

⁶⁵ Zob. S t a r n a w s k i, dz. cyt., s. 121. W uzupełnieniu biogramu Kukulskiego pragnę podać następujące szczegóły: Kukulski był żonaty z Zofią Jaroszyńską (od 8 IX 1926 r.). Miał 2 dzieci: Leszka Antoniego (historyk literatury) i Jolantę. W 1933 r. Kukulskiemu, po 18 operacjach, amputowano nogę. Pomimo kalectwa zawsze był aktywny w działalności naukowej i oświatowej. Krótkie biogramy Kukulskiego zamieszczone zostały w: *Wielka Encyklopedia Powszechna*, t. VI, Warszawa 1965, s. 286; *Czy wiesz, kto to jest?*, red.S. Łoza, Warszawa 1938, s. 395. Natomiast lakoniczne wzmianki o Kukulskim znajdują się w opracowaniach: *Katolicki Uniwersytet Lubelski we wspomnieniach pierwszych studentów z lat 1918-25*, wstęp i redakcja G. Karolewicz, Lublin 1978, s. 20-39, 174; G. K a r o l e w i c z, *Środowisko członków-założycieli Towarzystwa Naukowego Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, "Summarius". Sprawozdania TN KUL, 2(22)1973, cz. 2, s. 50-69.

gründete Zygmunt Kukulski 1927 gemeinsam mit Julian Krzyżanowski und Ludwik Kamykowski in Lublin die Gesellschaft der Freunde der Wissenschaften, die eine ausserordentlich grosse Rolle im wissenschaftlichen und literarischen Milieu Lublins spielte. Die Jahre des 2. Weltkrieges verbrachte er in der Emigration in Grossbritannien und bekam dort ein Stipendium des Nationalkulturfonds. Er arbeitete damals mit dem von General Józef Haller geleiteten Amt für Bildung und Schulangelegenheiten zusammen, später mit dem Ministerium für Religiöse Bekenntnisse und Öffentliche Aufklärung, und er war auch aktiv im Polnischen Lehrerverband in Grossbritannien sowie im Verband der Professoren und Dozenten Polnischer Hochschulen in Grossbritannien tätig. Von 1942 bis 1944 lehrte er Erziehungsgeschichte im Rahmen des Pädagogischen Studiums an der Universität Edinburgh. Am 4. 12. 1944 starb er plötzlich in Peebles in Schottland.

Sein wissenschaftliches Schaffen auf dem Gebiet der Geschichte des polnischen Bildungswesens konzentrierte sich auf die Problematik der Geschichte des Schulwesens in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts.